

Mel'nychenko N. Procedury derogacii' pry zahysti prav ljudyiny. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2022. № 1. S. 18-28. Serija. Jurydychni nauky. [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2022\(120\)02](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2022(120)02)

УДК 342.761

МЕЛЬНИЧЕНКО Наталія,
к. ю .н., доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8482-9339
nataliderunets@gmail.com

DOI: 10.31617/zt.knute.2022(120)02

MELNYCHENKO Nataliia,
PhD (Law), Assistant Professor of
the Department of International, Civil
and Commercial Law
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-8482-9339
nataliderunets@gmail.com

ПРОЦЕДУРИ ДЕРОГАЦІЇ ПРИ ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Вступ. Права та свободи людини повинні гарантуватися та захищатися державою. Однак у сучасному світі відбуваються події, які унеможливають повноцінне функціонування державних органів, зокрема й захист прав людини як у кількох регіонах, так і по всій державі.

Проблема. Щоб уникнути відповідальності за невиконання або неналежне виконання положень міжнародного договору, держави змушені вдаватися до процедури відступу, визначення та умови якого потребують вивчення та уточнення.

Метою статті є визначення особливостей правового регулювання державних відступів у надзвичайних ситуаціях як у національному праві, так і в міжнародних договорах.

Методи. У статті використано: діалектичний, функціональний, структурно-функціональний, формально-юридичний і порівняльний методи.

Результати. Проаналізовано основні положення національного законодавства, міжнародних договорів щодо відступу держав від договірних зобов'язань про захист прав людини в надзвичайних ситуаціях. Окреслено практику прийняття рішень Європейським судом з прав людини у справах про такі порушення з боку держави, висновки щодо якої можуть мати практичне значення через тимчасову втрату контролю над АРКрим та окремими районами Донецької та Луганської областей.

Висновки. Право держави відступати від своїх зобов'язань може виникнути в тій частині та на тій території під час війни чи надзвичайної ситуації, яка загрожує нації. Міжнародне право забороняє відхилення від певних гарантованих прав і свобод людини. Держава, що планує скористатися своїм правом відступу, повинна заздалегідь надати

DEROGATION PROCEDURES FOR HUMAN RIGHTS PROTECTION

Introduction. Human rights and freedoms must be guaranteed and protected by the state at all times. However, in today's world, extraordinary events are taking place that make it impossible for state bodies to function properly, including the protection of human rights, both in several regions and throughout the country.

Problem. In order to avoid liability for non-compliance or improper implementation of the provisions of an international treaty, states are forced to resort to the procedure of withdrawal, the definition and conditions of which need to be studied and clarified.

The aim of the article is to determine the features of the legal regulation of state deviations in emergencies, both in national law and in international treaties.

Methods. The following scientific methods were used: dialectical, functional, structural-functional, formal-legal and comparative.

Results. The main provisions of national legislation and international treaties concerning the withdrawal of states from their treaty obligations to protect human rights in emergencies are analyzed. The practice of decision-making by the European Court of Human Rights in cases of such violations by the state is outlined.

Conclusions. The right of the state to withdraw from its obligations can arise only during a war or other emergency situation that really threatens the life of the nation. Withdrawal may be made only in the part and in the territory where it is caused by an emergency. International law prohibits deviations from certain guaranteed human rights and freedoms. A State which intends to exercise its right of withdrawal must provide detailed information and

детальну інформацію та обґрунтування Генеральному секретарю Ради Європи.

justification in advance to the Secretary General of the Council of Europe.

Ключові слова: права людини, дерогація, надзвичайний стан, Європейський суд з прав людини.

Keywords: human rights, derogation, state of emergency, European Court of Human Rights.

JEL Classification: K32, K33

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Постановка проблеми. Права та свободи людини, що передбачено національним законодавством країн, а також нормами звичаєвого та договірного міжнародного права за загальною практикою мають гарантуватися та охоронятися державою безперервно. Однак у світі виникають надзвичайні події, які унеможливають повноцінне функціонування державних органів, зокрема й щодо забезпечення прав людини як на окремій території, так і на території всієї держави. Загальновизнано, що дія міжнародних договорів у просторі поширюється на територію всієї держави, що висловила згоду на обов'язковість такого договору, проте за виникнення надзвичайної ситуації виконання таких зобов'язань на практиці стає неможливим. Для уникнення відповідальності за недотримання чи неналежне дотримання положень міжнародного договору держави змушені вдаватися до процедури дерогації – відступу від своїх зобов'язань на тій території/частині території та в тому обсязі, в якому вони не можуть забезпечити виконання угоди.

Проблема. Хоча ситуація надзвичайного стану регулюється кожною державою самостійно на основі Конституції та положень національного законодавства, міжнародне право закріплює правила щодо забезпечення прав і свобод людини в таких умовах. Положення міжнародних договорів визначають основні стандарти щодо прав і свобод людини, від яких не можна відхилитися за будь-яких умов. Тож використувані визначення та умови дерогації в міжнародних договорах потребують подальшого вивчення та конкретизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти, що пов'язані зі здійсненням державами відступу від їхніх зобов'язань за міжнародними договорами, досліджували вітчизняні та закордонні вчені: Є. Борисов [1], О. Дроздов [2], Л. Серватюк [3], Ю. Фігель [4], Л. Хелфер [5], Ж. Чевичалова [6]. Однак загальний характер досліджень та їх незначна кількість зумовлює необхідність глибокого аналізу зазначеної проблематики з урахуванням сучасних умов.

Метою статті є визначення особливостей правового регулювання відступу держави за надзвичайних ситуацій як у національному законодавстві, так і в нормах міжнародних договорів, а також з'ясування загальних тенденцій у практиці Європейського суду з прав людини

у світлі застосування державами ст. 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.

Методи. Теоретичною основою статті є наукові праці вітчизняних учених, що досліджували питання прав людини та відступу держави від своїх зобов'язань за надзвичайних умов. Під час написання статті використано комплекс філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-наукових методів. Для досягнення поставленої мети застосовано такі наукові методи: діалектичний, функціональний, структурно-функціональний, формально-юридичний і порівняльний.

Результати дослідження. Міжнародне право у виняткових визначених випадках дає змогу державам здійснити відступ від виконання деяких своїх міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини, тобто надає їм право на дерогацію. *Дерогація* (з англ. *derogation*) – це ситуація, за якої дія норм міжнародного договору, закону, постанови або рішення скасовуються частково [3]. Особливої уваги заслуговує формулювання «*відступ держав від своїх зобов'язань*» у положеннях міжнародних договорів. Зокрема згідно з п. 1 ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. допускається прийняття державами заходів на відступ від своїх зобов'язань: «Під час надзвичайного стану в державі, під час якого життя нації перебуває під загрозою та про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на *відступ від своїх зобов'язань* за цим Пактом тільки такою мірою, в якій це диктується гостротою становища, за умови, що такі заходи не є несумісними з іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження» [7]. Держави, що вдаються до відступу від своїх зобов'язань, повинні повідомляти інших держав – учасниць договору, за посередництвом Генерального Секретаря ООН про положення, від яких такий відступ здійснено, та причини, які до цього призвели. Таким самим шляхом держави мають повідомити про дату, коли такий відступ буде припинено [1].

Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. як один з основних та ефективних міжнародних договорів у галузі прав людини у ст. 15 про надзвичайний стан зафіксувала обмеження, спрямовані на запобігання зловживанню державами своїх повноважень. Відповідно до цього важливого документу «підставою для *відступу від міжнародних зобов'язань* з прав людини може служити тільки така виняткова, надзвичайна ситуація, яка впливає на всю націю»: «1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. 2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7» [8].

Надзвичайний стан або інший екстраординарний стан – це особливий правовий режим діяльності держави, що вводиться на певний час з метою забезпечення конституційного ладу та відновлення нормального правопорядку.

Цей інститут є системою узгоджених правових норм, що визначають:

- підстави та цілі введення надзвичайного режиму;
- державний орган, уповноважений вводити надзвичайний режим;
- порядок його введення;
- просторові й часові межі дії;
- особливий режим діяльності органів державної влади та управління, підприємств, установ й організацій, що допускає обмеження прав і свобод громадян;
- у федеративних державах – тимчасові зміни в розмежуванні предметів ведення і повноважень між федеральними органами державної влади та органами влади суб'єктів федерації.

На практиці сукупність правових норм, що регламентують суспільні відносини в період надзвичайного стану, отримала умовну назву *«надзвичайне законодавство»*. Саме існування надзвичайного законодавства зумовлено об'єктивною можливістю виникнення у процесі розвитку суспільства та держави різних екстремальних ситуацій (війна, агресія, збройне повстання, масові заворушення, стихійні лиха, епідемії), які становлять небезпеку для значної кількості людей, загрозу конституційному ладу або самому існуванню держави, і для вирішення, нейтралізації або ліквідації наслідків яких звичайні форми правового регулювання є недостатніми.

Порівняльно-правовий аналіз законодавчих актів закордонних країн свідчить про наявність різних екстраординарних державно-правових режимів: надзвичайний стан (Данія, Угорщина, США, Канада); стан облоги (Іспанія, Греція, Португалія); стан війни (Італія, Франція); стан напруженості та оборони (ФРН); стан загрози й винятковий стан (Іспанія); воєнний стан (Великобританія); стан небезпеки війни (Швеція); стан федерального втручання або федеральної інтервенції (США, Аргентина, Бразилія); пряме президентське правління (Індія).

Усі ці режими є різними формами інституту надзвичайного стану загального, родового поняття, оскільки характеризуються одними й тими самими *ознаками*:

- вводиться особливий режим державного управління з посиленням виконавчої влади;
- максимально підвищується централізація в управлінні державою;
- вводяться додаткові обмеження прав і свобод громадян;
- для охорони громадського порядку широко застосовуються силові методи.

Різновиди надзвичайного стану визначаються причинами його введення. Так, у ч. 1 ст. 228 Конституції Республіки Польща 1997 р. спеціально виділяються саме різновиди надзвичайного стану: воєнний стан, надзвичайний стан, стан стихійного лиха. Одним з неодмінних

наслідків введення надзвичайного стану є обмеження прав і свобод людини та громадянина. В умовах, коли є реальна загроза державній або громадській безпеці чи державна або громадська безпека вже порушені, в інтересах держави та суспільства необхідно змінити правовий статус громадян [9]. Це означає: *по-перше*, покладання на громадян додаткових обов'язків, викликаних конкретними обставинами особливого стану; *по-друге*, певне звуження можливостей для реалізації деяких прав і особистих свобод. Така зміна кола прав і обов'язків має місце лише як тимчасовий захід, як правило, на обмеженій території. Самі обмеження у разі надзвичайного стану носять не індивідуальний, персоніфікований характер, а поширюються на населення всієї території. Основна мета введення надзвичайного стану – захист прав і свобод й створення умов для відновлення нормального правопорядку. Держава, з одного боку, обмежує деякі права та свободи людини, з іншого – за допомогою введення надзвичайного стану забезпечує збереження інших, більш значущих і необхідних для існування людини прав і свобод. Тому введення надзвичайного стану необхідно розглядати не тільки в негативному контексті обмеження прав і свобод, а й як спосіб забезпечення та захисту основних прав і свобод людини й громадянина.

Варто зазначити, що за нормального (звичайного) правопорядку існує баланс між владними повноваженнями держави та свободою людини, а за введення надзвичайного режиму він порушується на користь держави, оскільки в цих умовах держава має можливість більшою мірою контролювати поведінку людей, встановлюючи фактичну заборону на реалізацію більшості, але не всіх основних прав і свобод [4].

До того ж у сучасній державі введення надзвичайного стану або іншого екстраординарного режиму є одним з найефективніших способів запобігання кризовим ситуаціям і стабілізації суспільно-політичної ситуації. Передбачаючи існування екстраординарних режимів, конституції практично всіх держав сучасного світу закріплюють можливість обмеження певних прав і свобод людини й громадянина в цих умовах. Однак допускається обмеження тільки тих прав і свобод, реалізація яких може перешкодити відновленню правопорядку, а самі обмеження носять тимчасовий характер. А жорстка регламентація цих обмежень є свідченням того, що держава, навіть в умовах кризи, дотримується основоположного принципу сучасної державності – права та свободи людини є найвищою цінністю [5].

Отже, ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. надає урядам держав-учасників у виняткових обставинах тимчасове, обмежене й таке, що підлягає контролю, право на відступ від дотримання їх зобов'язання забезпечувати певні права й свободи відповідно до Конвенції. Використання цього права регулюється такими процедурними та матеріальними положеннями:

- право на відступ може виникати тільки під час війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації;
- держава може вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань по Конвенції тільки тією мірою, якою це строго обумовлено гостротою ситуації;

- будь-які відступи не можуть бути несумісні з іншими зобов'язаннями держави відповідно до міжнародного права;
- деякі права за Конвенцією не допускають будь-яких відступів: так, п. 2 ст. 15 забороняє будь-які відступи щодо права на життя, за винятком законних актів війни, заборони тортур і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, заборони рабства та примусової праці й правила «покарання тільки на підставі закону»; так само не допускаються ніякі відступи від ст. 1 (скасування смертної кари в мирний час) Протоколу № 6 до Конвенції, ст. 1 (скасування смертної кари за будь-яких обставин) Протоколу № 13 до Конвенції, і ст. 4 (право не бути судимим або покараним двічі) Протоколу № 7 до Конвенції;
- нарешті, на процедурному рівні держава, що скористалася цим правом на відступ, має повною мірою інформувати про це Генерального Секретаря Ради Європи [10].

Раніше вісім держав – учасниць Європейської Конвенції з прав людини – Албанія, Вірменія, Франція, Грузія, Греція, Ірландія, Туреччина та Великобританія – скористалися своїм правом на відступ. Чотири з них (Греція, Ірландія, Великобританія та Туреччина) змушені були обґрунтувати вжиті заходи в світлі вимог Конвенції.

У рішенні по справі *Ірландія проти Великобританії* Суд підкреслив, що саме держави-учасниці, на які покладена відповідальність за «життя нації», мають визначити, чи існує загроза суспільству, і якщо так, то які заходи необхідно вжити для її ліквідації. Разом з тим Суд бере на себе повноваження вирішувати, по-перше, чи справді конкретні обставини настільки небезпечні для країни, що вимагали запровадження надзвичайних заходів і відступу від зобов'язань за Конвенцією; по-друге, чи були оскаржувані дії влади жорстко обумовлені надзвичайністю ситуації та чи не були вони навіть у цих умовах надмірними [11].

У 1957 р. Ірландія скористалась своїм правом на відступ від своїх зобов'язань у зв'язку з діяльністю ІРА (Ірландської республіканської армії) і її дисидентських груп. Заявник, що підозрювався в тому, що він є членом ІРА, стверджував, що з липня по грудень 1957 р. він перебував у таборі для військовополонених в Ірландії, не будучи доставлений до суду в відповідний час. Європейський суд з прав людини у своєму рішенні в справі *Лоулесс проти Ірландії* зазначив, що в загальному контексті ст. 15 Конвенції природний і звичайний сенс слів «інші надзвичайні обставини, що загрожують життю нації» досить ясний: «виняткова кризова або надзвичайна ситуація, яка зачіпає все населення і являє собою загрозу для організованого життя суспільства, з якого складається держава». Надалі, розглянувши питання, чи підпадають під цю концепцію факти та обставини, що змусили ірландський уряд заявити 5 липня 1957 р. про відступ від своїх зобов'язань за реалізації особливих повноважень щодо утримання під вартою, Суд визнав правоту влади. Ірландський уряд обґрунтовано прийшов до висновку про

існування на той момент «надзвичайних обставин, що загрожують життю нації» на підставі низки факторів, а саме: існування на території Республіки Ірландія таємної армії, що займається неконституційною діяльністю і яка застосовує насильство для досягнення своїх цілей; того факту, що ця армія також діяла за межами території держави, а отже, поставивши під серйозну загрозу відносини Ірландської Республіки з її сусідом; стійкого і тривожного зростання терористичної діяльності, починаючи з осені 1956 р. і впродовж першої половини 1957 р. [11].

З усіх випадків відступів, зроблених державами – учасницями Конвенції, найдетальніше Суд розглянув питання застосування ст. 15 у справах про скарги на порушення англійською владою статей 3, 5 Конвенції в період оголошення у 1970–1980 рр. XX ст. надзвичайного стану на території Північної Ірландії через вибухонебезпечну ситуацію та зростаючу активність терористичних організацій (міждержавний спір *Ірландія проти Сполученого Королівства*). З метою боротьби з тим, що держава-відповідач назвала «найтривалішою і найжорстокішою терористичною кампанією в будь-якій частині острова Ірландія», влада Північної Ірландії з серпня 1971 р. по грудень 1975 р. застосувала низку позасудових повноважень щодо арешту, затримання та інтернування. Протягом цього періоду уряд Сполученого Королівства направив Генеральному Секретарю Ради Європи шість повідомлень про відступ, що стосувалися цих повноважень. Ірландський уряд стверджував, зокрема, що позасудові заходи позбавлення волі не є повністю сумісними зі ст. 15 і порушують ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканність) Конвенції. Суд підтвердив, що в Північній Ірландії ситуація була надзвичайною, відтак дерогація виправдана, і відхилив твердження заявника про те, що відступ від гарантування статей 3, 5 не був співрозмірним [11].

Згодом у 1993 р. Суд розглядав справу *Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства*. Два заявники, підозрювані в членстві в ІРА, арештовані поліцією в Північній Ірландії і утримувалися під вартою в поліції: один упродовж шести днів і чотирнадцяти з половиною годин, а інший – протягом чотирьох днів, шести годин і 25 хвилин. Обидва заявника скаржилися на те, що вони позбавлені можливості негайно постати перед суддею. Британський уряд просив Суд постановити, що Сполучене Королівство не порушило ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканність) Конвенції, скориставшись 23 грудня 1988 р. своїм правом на відступ від дотримання зобов'язань відповідно до ст. 15 Конвенції [6]. Посилаючись на свої рішення у справах *Лоулесс проти Ірландії* [12] та *Ірландія проти Сполученого Королівства* та провівши власну оцінку в світлі наявних в його розпорядженні доказів щодо масштабів і наслідків терористичного насильства в Північній Ірландії й в інших районах Великобританії, Суд встановив, що поза всяких сумнівів у цьому випадку дійсно існували надзвичайні обставини, що загрожують життю нації. Суд дійшов висновку, що уряд не перевищив меж відступу і що відступ обумовлений надзвичайністю ситуації [11].

Туреччина скористалася своїм правом на відступ від своїх зобов'язань щодо Південно-Східної Туреччини в 1990 р. після зіткнень між силами безпеки і членами нелегальної організації РПК (Робоча партія Курдистану). У 1985 р. у південно-східній частині Туреччини почалися серйозні зіткнення між силами безпеки та членами РПК. У той час, коли Суд розглядав справу *Аксой проти Туреччини*, у десяти з 11 провінцій у цій частині Туреччини починаючи з 1987 р. введено надзвичайний стан. Заявник стверджував, що його тримання під вартою у 1992 р. за підозрою в пособництві терористам РПК незаконне. Турецький уряд заявив, що порушення ст. 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність) не було, з урахуванням того, що в 1990 р. Туреччина зробила повідомлення про відступ відповідно до ст. 15 Конвенції. Уряд стверджував, що в південно-східній частині Туреччини існували надзвичайні обставини, які загрожують життю нації, що не оскаржено заявником, хоча він визнавав, що це питання головним чином має розглядатися органами Конвенції [13].

У світлі всіх наявних в його розпорядженні доказів Суд встановив, що масштаби і конкретні наслідки терористичної діяльності РПК у південно-східній частині Туреччини, безсумнівно, породили в цьому регіоні надзвичайні обставини, що загрожують життю нації. Суд зазначив, що кожна Договірна держава, яка несе відповідальність за «життя [своєї] нації», має право визначати, чи загрожують цьому життю «надзвичайні обставини», і якщо так, то як далеко вона може зайти в своїх спробах подолати ці надзвичайні обставини. Оскільки національна влада може безпосередньо й постійно спостерігати ситуацію і нагальні потреби, вона загалом має більше можливостей, ніж міжнародний суд, для прийняття рішення як про існування таких надзвичайних обставин, так і про характер і масштаби відступів, необхідних для їхньої ліквідації. Відповідно, у цьому питанні національній владі надається широка свобода розсуду. Проте держави не користуються необмеженою свободою розсуду в цьому відношенні, тож у функції Суду входить, зокрема, розгляд питання, чи не вийшла держава за межі, «строго обумовлені гостротою ситуації». За здійснення цього європейського нагляду Суд повинен належним чином оцінити такі фактори: характер прав, порушених відступом, обставини, що призвели до такого відступу, а також тривалість надзвичайних обставин.

24 листопада 2015 р. влада Франції поінформувала Генерального Секретаря Ради Європи про низку надзвичайних заходів, прийнятих державою після масштабних терактів у Парижі, які можуть бути пов'язані з відступом від дотримання деяких прав, гарантованих Європейською Конвенцією з прав людини.

21 травня 2015 р. Верховна Рада України прийняла постанову, якою затвердила заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські й політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод». Україна здійснила відступ «від окремих зобов'язань, визначених п. 3 ст. 2, ст. ст. 9, 12, 14 та 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права й ст. ст. 5, 6, 8 та 13 Конвенції про

захист прав людини і основоположних свобод, на період до повного припинення збройної агресії Російської Федерації.» [14].

5 червня 2015 р. Україна повідомила Генерального Секретаря Ради Європи, що внаслідок надзвичайної ситуації в країні влада України вирішила використовувати ст. 15 Європейської Конвенції з прав людини для відступу від дотримання деяких прав, закріплених у Конвенції [11]. Також відповідне повідомлення направлено до Генерального Секретаря ООН, у якому повідомлялося про безпекову ситуацію на сході України та у межах територій, щодо яких здійснюється відступ від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права.

У березні 2020 р. через пандемію *COVID-19* сім європейських держав заявили про дерогацію відповідно до положень ст. 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [15]. У квітні 2020 р. їхня кількість зросла до 10 (Латвія, Румунія, Молдова, Вірменія, Естонія, Грузія, Албанія, Північна Македонія, Сербія та Сан-Марино) [16]. На той момент особливо гостро постало питання щодо вільного переміщення між європейськими країнами, зокрема відступи Вірменії, Естонії та Латвії передбачали заборону в'їзду до них. Також зазнала обмежень свобода пересування, яка виправдана тим, що поширення інфекційного захворювання є небезпечним для здоров'я, й відповідно карантинні обмеження є виправданими та відповідають переслідуюній законній меті, адже менш суворі обмеження не були результативними та загрожували безпеці населення (підхід щодо обмежень та їх часових рамок розглядався ЄСПЛ у справі *Куїмов проти Росії*. Заборона відвідувати близьких потенційно могла розглядатися як порушення ст. 8 щодо втручання у приватне життя, а поширення інформації щодо місця проживання хворих – як розголошення лікарської таємниці [2]. Відповідно, передумовою дерогації може слугувати також і світова пандемія, а не лише збройні конфлікти та стихійні лиха.

Висновки. За підсумками аналізу особливостей правового регулювання відступу держав від своїх зобов'язань у національному законодавстві різних країн, а також у положеннях міжнародних договорів універсального і регіонального характеру, встановлено, що право держави на відступ від своїх зобов'язань може виникати тільки під час війни або іншої надзвичайної ситуації, яка справді загрожує життю нації (не окремої частини держави), територіальній цілісності та є неминучою. При цьому дерогація може здійснюватися лише в тій частині й на тій території, як це обумовлено надзвичайною ситуацією, що склалася в державі. Міжнародне право забороняє відступи щодо деяких гарантованих прав і свобод людини, зокрема, це право на життя, за винятком законних актів війни, заборона тортур і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, заборони рабства й примусової праці. Крім того, держава, яка планує скористатися правом на відступ від своїх зобов'язань відповідно до ст. 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, повинна заздалегідь надати детальну інформацію та обґрунтування таких умов і рішення Генеральному Секретарю Ради Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисов Є. Дерогація у механізмах Міжнародного пакту ООН про громадянські та політичні права. *European Political and Law Discourse*, 2019, Volume 6, Issue 5. P. 37-43.
2. Дроздов О., Дроздова О. COVID-19 та права людини. Критерії ЄСПЛ. URL: <https://www.echr.com.ua/covid-19-ta-prava-lyudini-kriteri%D1%97-yespl>
3. Серватюк Л. В. Правомірне обмеження прав людини: міжнародне та національне право. URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v32/8.pdf>
4. Фігель Ю. О. Класифікація обмежень прав людини. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 79-87.
5. Helfer L. R. Rethinking Derogations from Human Rights Treaties. *American Journal of International Law*, Volume 115, Issue 1, January 2021, P. 20-40.
6. Чевичалова Ж. В. Правові підстави відступу України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. *Теорія і практика правознавства*. Вип. 2 (12). 2017. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2017_2_21
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
9. Конституція Республіки Польща. URL: http://pravo.org.ua/img/books/files/1525439592pol_const_new_a5_web.pdf
10. Право на дерогацію. Українське право. URL: https://www.ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/pravo-na-derogatsiyu/
11. Обмеження під час надзвичайного стану: орієнтири щодо застосування статті 15 Європейської конвенції з прав людини. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/sbpyezyerra-tke-af-raeivamrsgs-fkharts-sukzhrkhyuy-ses-iafkhstsvaryya-fkhakhkhk-15-zhvustyemfensl/
12. Case Of Lawless v. Ireland. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57518%22%5D%7D>
13. Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf
14. Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод: Постанова Верховної Ради України від 21.05.2015 року. Відомості Верховної Ради. 2015. № 29. ст. 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19>
15. Coronavirus derogations from human rights send wrong signal, say MEPs. URL: <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/coronavirus-derogations-from-human-rights-send-wrong-signal-say-meps/>
16. Назарчук І. Вплив COVID-19 на міжнародне право. Правники аналізують виклики, відслідковують тенденції, роблять прогнози (частина перша). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/coronavirus-mizhnarodne-pravo/30555879.html>

REFERENCE

1. Borysov, Je. (2019). Derogacija u mehanizmah Mizhnarodnogo paktu OON pro gromadjans'ki ta politychni prava [Derogation in the mechanisms of the UN International Covenant on Civil and Political Rights]. *European Political and Law Discourse*, (Vol. 6, Issue 5), (pp. 37-43) [in Ukrainian].
2. Drozdov O., Drozdova O. COVID-19 ta prava ljudyny. Kryterii' JeSPL. Retrieved from <https://www.echr.com.ua/covid-19-ta-prava-lyudini-kriteri%D1%97-yespl> [in Ukrainian].
3. Servatjuk, L. V. Pravomirne obmezhenja prav ljudyny: mizhnarodne ta nacional'ne pravo [Legitimate restriction of human rights: international and national law]. Retrieved from <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v32/8.pdf> [in Ukrainian].

4. Figel', Ju. O. (2016). Klasyfikacija obmezhen' prav ljudyny [Classification of human rights restrictions]. *Visnyk L'vivs'kogo torgovel'no-ekonomichnogo universytetu. Jurydychni nauky – Bulletin of Lviv University of Trade and Economics. Legal sciences*, (Vol. 3), (pp. 79-87) [in Ukrainian].
5. Helfer, L. R. (2021). Rethinking Derogations from Human Rights Treaties. *American Journal of International Law*, (Vol. 115, Issue 1), (pp. 20-40) [in English].
6. Chevychalova, Zh. V. (2017). Pravovi pidstavy vidstupu Ukrai'ny vid okremykh zobov'jazan', vyznachenyh Mizhnarodnym paktom pro gromadjans'ki i politychni prava ta Konvencijeju pro zahyst prav ljudyny i osnovopolozhnyh svobod [Legal grounds for Ukraine's withdrawal from certain obligations set out in the International Covenant on Civil and Political Rights and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. *Teorija i praktyka pravoznavstva – Theory and practice of jurisprudence*, (Vol. 2 (12). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2017_2_21 [in Ukrainian].
7. Mizhnarodnyj pakt pro gromadjans'ki i politychni prava: Mizhnarodnyj dokument vid 16.12.1966 [International Covenant on Civil and Political Rights: International document of 16.12.1966]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 [in Ukrainian].
8. Konvencija pro zahyst prav ljudyny i osnovopolozhnyh svobod : Rada Jevropy, Mizhnarodnyj dokument vid 04.11.1950 [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Council of Europe, International Document of 04.11.1950]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
9. Konstytucija Respubliki Pol'shha [Constitution of the Republic of Poland]. Retrieved from http://pravo.org.ua/img/books/files/1525439592pol_const_new_a5_web.pdf [in Ukrainian].
10. Pravo na derogaciju [The right to derogate]. *Ukrai'ns'ke pravo – Ukrainian law*. Retrieved from https://www.ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/pravo-na-derogatsiyu [in Ukrainian].
11. Obmezhennja pid chas nadzvyčajnogo stanu: orijentyry shhodo zastosuvannja statti 15 Jevropejs'koi' konvencii' z prav ljudyny [Limitations during a state of emergency: guidelines for the application of Article 15 of the European Convention on Human Rights]. Retrieved from https://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/sbpyezyeruya-tke-afraeivyamrsgs-fkharts-sukzhrkhyuy-ses-iafkhsftsvaryya-fkhakhkhk-15-zhvustyemfensl [in Ukrainian].
12. Case Of Lawless v. Ireland. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57518%22%7D> [in English].
13. Posibnyk zi statti 15 Jevropejs'koi' konvencii' z prav ljudyny. Vidstup vid zobov'jazan' pid chas nadzvyčajnoï situacii. Retrieved from https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf [in Ukrainian].
14. Pro vidstup Ukrai'ny vid okremykh zobov'jazan', vyznachenyh Mizhnarodnym paktom pro gromadjans'ki i politychni prava ta Konvencijeju pro zahyst prav ljudyny ta osnovopolozhnyh svobod: Postanova Verhovnoi' Rady Ukrai'ny vid 21.05.2015 roku [On Ukraine's Derogation from Certain Obligations, defined by the International Covenant on Civil and Political Rights and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of May 21, 2015]. *Vidomosti Verhovnoi' Rady – Information of the Verkhovna Rada*. (2015), 29, article 267. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19> [in Ukrainian].
15. Coronavirus derogations from human rights send wrong signal, say MEPs. Retrieved from <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/coronavirus-derogations-from-human-rights-send-wrong-signal-say-meps/> [in English].
16. Nazarchuk, I. Vplyv COVID-19 na mizhnarodne pravo. Pravnyky analizujut' vyklyky, vidslidkovujut' tendencii', robljat' prognozy (chastyna persha) [The impact of COVID-19 on international law. Lawyers analyze challenges, track trends, make forecasts (part one)]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/coronavirus-mizhnarodne-pravo/30555879.html> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 01.02.2022.

Прийнято до друку 02.02.2022.

Опубліковано онлайн 24.02.2022.